

2. Ящембська І. Боротьба з корупцією – шлях до збереження державності / І. Ящембська // Міліція України. – 2009. – № 6. – С. 4–8.
3. Проект «Стандарты доноров по борьбе с коррупцией» (DSACP). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vba.ru>.
4. Кулаковський Р. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією / Р. Кулаковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
5. Методологічні основи антикорупційної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kpk.org.ua/images/logo_kom.gif.

КРИСЮК Ю. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
теорії та історії держави і права
(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

УДК 343.2.01(73)

СУЧАСНА ПРАКТИКА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ: ДОСВІД США ТА КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Стаття присвячена особливостям виконання покарань в зарубіжних країнах. Покарання, його сутність і призначення в усіх державах різні. Порівняльний аналіз практики розвинених країн, таких як Німеччина, США, Франція, необхідний для того, щоб виявити характер і цілі покарання в кримінальному праві зарубіжних країн та використати позитивний досвід в процесі реформування пенітенціарної системи в Україні.

Ключові слова: злочин, покарання, кримінальне право, Німеччина, США, Франція, позбавлення волі, пенітенціарна система, ресоціалізація.

Статья посвящена особенностям исполнения наказаний в зарубежных странах. Наказание, его сущность и назначение во всех государствах разные. Сравнительный анализ практики развитых стран, таких как Германия, США, Франция, необходим для того, чтобы выявить характер и цели наказания в уголовном праве зарубежных стран и использовать положительный опыт в процессе реформирования пенитенциарной системы в Украине.

Ключевые слова: преступление, наказание, уголовное право, Германия, США, Франция, лишение свободы, пенитенциарная система, ресоциализация.

The article is devoted to the peculiarities of execution of punishments in foreign countries. Punishment, its essence and purpose of all states are different. A comparative analysis of the practice of developed countries, such as Germany, USA, France, is required to identify the nature and purpose of punishment in criminal law of foreign countries and to use the positive experience in the process of reforming the penitentiary system in Ukraine.

Key words: crime, punishment, criminal law, Germany, USA, France, imprisonment, prison system, resocialization.



Вступ. Безліч держав об'єднує відсутність в їхньому законодавстві загального визначення покарання, його сутності та цілей. Як правило, в законодавстві встановлюється система покарань, які можуть бути призначені за скоєний злочин. В цілому ж покарання можна визначити як міру державного примусу, що застосовується спеціально уповноваженими на те органами (судами, трибуналами) і складається в певних несприятливих наслідках для особи, засудженої за вчинення злочинного діяння.

Актуальність цієї проблеми обумовлена ще й тим, що система виконання кримінальних покарань в Україні перебуває в стадії реформування. Вона має стати більш відкритою, менш формалізованою, а головне – орієнтованою на вирішення основного завдання: виправлення засуджених та повноцінне їх включення в життя суспільства після відбуття покарання. Будь-який позитивний досвід поводження із засудженими слід впроваджувати в практику роботи сьогодні, а не тоді, коли вже складеться певна постреформена ситуація у виконанні покарання. Країни Європи та США вже накопичили достатній досвід ресоціалізації злочинців, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Постановка завдання. Окремі аспекти заявленої теми досліджували І. Власов, Д. Баталін, В. Квашис, М. Мелентьев, В. Сергеева, Ю. Трунцевський, М. Ушаков та інші. Спираючись на їхні висновки, автор ставить за мету здійснити порівняльний аналіз систем покарання, прийнятих у США, Франції, Німеччині, та планує вирішити такі завдання: виявити сутність та цілі систем покарання в кримінальному праві зарубіжних держав, а також такі важливі аспекти системи покарань, як підстави покарання й застосування покарань, основні умови, що звільняють від покарання, і заходи безпеки в кримінальному праві США, Франції та Німеччини.

Результати дослідження. Якщо ми розглянемо виконання покарання в США, то побачимо, що спочатку американські в'язниці покликані були вирішувати одне завдання – карати зло. Однак поступово ставлення до ув'язнених змінювалося – в'язниця перестала бути місцем покарання, а стала центром перевиховання. Однак, незважаючи на це, ув'язнених у в'язницях США стало тільки більше. В'язниці в США з'явилися задовго до утворення незалежної держави. Як і в Європі, в американських колоніях було широко поширене фізичне покарання. Американці використовували колодки на ноги, «ганебні стовпи», до яких приковували злочинці, таврування розпеченим залізом, тілесні покарання, членушкодження, тобто відрізання вух, ніздрів тощо [1, с. 157]. Дуже часто застосовувалась і смертна кара. Наприклад, в деяких колоніях (сучасні штати Масачусетс, Нью-Йорк) перелік злочинів, які каралися смертю, доходив до 20% від загального списку. До їх числа входили кишенькові крадіжки, конокрадіство, грабіж. Лише Пенсільванія значно відрізнялася від інших колоній – тут смертну кару застосовували тільки як покарання за вбивство, а замість фізичних покарань присуджувалося тюремне ув'язнення.

Ув'язнені в США на нинішньому етапі утримуються як у власне в'язницях (prison), так і в ізоляторах тимчасового тримання (jail), де перебувають підслідні, а також відбувають покарання засуджені на незначні терміни [2, с. 48].

В американських в'язницях є камери на 60–80 осіб, пристосовані до постійного і найтіснішого спілкування засуджених один з одним, проте спостерігається й інша крайність. У виправних установах типу «максі-максі», обладнаних електронними засобами контролю та спостереження, втілюється ідея цілковитої ізоляції в'язня. Він відбуває покарання у камері-одиначці, обладнаній душем і туалетом, відкритим майданчиком для прогулянок і вправ; він отримує посилене харчування, та при цьому знаходиться в повній ізоляції від собі подібних. Систему, яка надає ув'язненим «життєвий простір» площею в один метр, багато теоретиків, наприклад М. Ушаков, називає нелюдською. Однак це визначення може бути використане й стосовно систем які прирікають людину на багаторічну самотність. Вся різниця лише в структурі цієї нелюдності: фізичні страждання скорочені до мінімуму, тоді як моральні доведені до максимуму [3, с. 302].

Особливо варто розглянути проблему страти злочинців у США. Застосування смертної кари в цій країні базується на кримінальному законодавстві штатів. Так, у 14 штатах



цей вид покарання, хоч і передбачений в законі, на практиці жодного разу не застосовувався (Канзас, Орегон, Колорадо тощо); в інших – смертна кара, хоч і призначається судом, однак фактично не виконується (за останні роки у Вайомінгу, Монтані, Пенсільванії та інших штатах страчено по одній людині); в деяких, навпаки, вона застосовується в досить широкому обсязі; нарешті, у декількох штатах ця міра покарання взагалі відсутня в арсеналі засобів боротьби зі злочинністю (Мен, Нью-Гемпшир, Північна Дакота тощо) [4, с. 21].

Способи, за допомогою яких здійснюється смертна кара, різні. Одним із найперших було повішення, в кінці XIX століття був винайдений електричний стілець, який вперше був застосований у 1890 році. Незабаром цей спосіб страти злочинців увійшов до загально-го вжитку, тому в багатьох штатах витіснив повішення. Так продовжувалося до 1913 року, коли відбулася гучна справа Лео Франка: на підставі сумнівних доказів він був засуджений до смертної кари, потім помилуваний, викрадений і повішений групою відомих громадян. Страту за допомогою газових камер ввели в 1924 році, але вона не отримала такого широкого розповсюдження. Повішення й розстріл також зберігаються в кримінальному законодавстві деяких штатів, однак на практиці не застосовуються.

У США існує ще один вид страти, нині найпоширеніший, а в багатьох штатах єдиний – смертельна ін'єкція. Засудженим у вену на правій нозі вводиться отрута. Важливо зазначити, що під час цієї процедури засудженого прив'язують до спеціальної кушетки [5, с. 24].

У 1960-х роках правозахисники почали вести боротьбу зі смертною карою. У 1972 році суд Джорджії у справі «Фурман проти Джорджії» визнав смертну страту болісною, а отже, такою, що суперечить Конституції. Внаслідок цього одинадцять років (з 1967 по 1979 роки) у всіх штатах нікого не страчували. У 1976 році Верховний Суд визнав смертну кару «цілком конституційною» (йдеться про страту на електричному стільці). Її повернули в тих 38 штатах, де вона не була скасована раніше, а також на федеральному рівні. Сьогодні правозахисники ведуть боротьбу з електричним стільцем: у всіх в'язницях діючі стільці старі, нерідко після першого удару струмом (5 ампер при напрузі у 2 000 вольт) засуджений залишається живим, тому доводиться добивати його новими розрядами.

У ФРН виконання кримінальних покарань перебуває в компетенції Міністерства юстиції ФРН і регламентується Федеральним законом. Перед установами, що виконують покарання, законодавець поставив головне завдання – допомогти засудженому жити в дружбі з законом після звільнення. Іншими словами, поставлено завдання його повної ресоціалізації. Саме цій ідеї присвячені практично всі статті Кримінально-виконавчого кодексу ФРН. Незважаючи на те, що закон про виконання кримінальних покарань єдиний для всіх земель ФРН, О. Добриніна відзначає, що умови для його реалізації в кожній федеральній землі все ж різні. Однією із земель, яка домоглася найбільших успіхів у справі ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, є земля Північний Рейн-Вестфалія. Тут проживає близько 18% населення всієї Німеччини [6, с. 75].

У зв'язку з тим, що причини злочинної поведінки залежать від безлічі особистісних і соціальних факторів, для вирішення завдання ресоціалізації злочинців необхідний диференційований, індивідуальний підхід до кожного з них. А для цього потрібні вивчення особистості та історії її кримінального розвитку, з'ясування мотивів і факторів, які перешкождали її законслухняній поведінці, визначення її психологічних особливостей. Отримані відомості повинні стати вихідною базою для реалізації основного завдання виконання покарань, визначеного Кримінально-виконавчим кодексом ФРН.

З цією метою на теренах Північного Рейн-Вестфалія створено психологічну службу, функціонує спеціальна в'язниця-розподільник, що є одночасно діагностичним центром. Тому всі повнолітні громадяни ФРН, засуджені до позбавлення волі на строк більше двох років, після вступу вироку в законну силу направляються до цієї в'язниці [7, с. 523].

Результати роботи із засудженим проявляються тільки після його звільнення. Особи, котрі відбули тривалий термін ув'язнення, не завжди можуть правильно орієнтуватися на



волі. А якщо врахувати режимні обмеження у в'язницях закритого типу, зарегламентованість усього життя і значні терміни покарання, то зрозуміло, що нормальна поведінка й орієнтація засудженого в умовах свободи стають проблематичними.

Саме тому Кримінально-виконавчий кодекс ФРН передбачає можливість поміщення засудженого в установи відкритого типу, де він має можливість проявити більше самостійності й особистої відповідальності за власну поведінку. В'язниці відкритого типу відрізняються від закритих відсутністю огорожі (або вона є чисто символічною). Особливою формою відкритого утримання засуджених є так звані перехідні будинки. Виконання покарань у подібних установах має на меті допомогу засудженим до тривалих термінів ув'язнення швидше адаптуватися до життя на волі. Туди направляються за 6–12 місяців до закінчення строку засуджені, до яких може бути застосоване умовно-дострокове звільнення. Загальний термін позбавлення волі у них має бути не менше трьох років.

Нагляд за засудженими в таких в'язницях обмежується періодичним контролем. Засуджені, як звичайні громадяни, можуть працювати на підприємствах або вчитися в школі чи ПТУ. За допомогою адміністрації установи працюючі засуджені укладають з роботодавцем трудовий договір і отримують заробітну плату за повним тарифом. Однак вони зобов'язані повністю оплачувати своє утримання у в'язниці і у міру сил відшкодовувати завданий потерпілому збиток [8, с. 224].

Виконання покарання у Франції відрізняється тим, що пенітенціарна система цієї країни є складовою Міністерства юстиції й безпосередньо підпорядковується адміністративно-му органу, який називається «В'язнична адміністрація».

Франція дуже обережно (втім, як і більшість інших європейських країн) застосовує до своїх громадян таку міру покарання, як позбавлення волі, і такий запобіжний захід, як утримання під вартою, справедливо вважаючи, що в більшості випадків ізоляція людини зовсім не сприяє її перевихованню або виправленню.

Виправдано широко у Франції застосовуються такі заходи, як умовне засудження з випробувальним терміном, загальнокорисні роботи, штрафи. Особи, засуджені до альтернативних позбавленню волі видів покарання, також перебувають у віданні В'язничної адміністрації. Середня тривалість тримання ув'язненого в місцях позбавлення волі у Франції становить 8 місяців, а в слідчому ізоляторі – 4,2 місяця. У французьких в'язницях досить широко використовується умовно-дострокове звільнення. «Напіввольний режим» є чимось на зразок умовного звільнення з обов'язковим залученням до праці. При цьому виді режиму засуджені повертаються до пенітенціарної установи тільки на ночівлю. Вдень же засуджений може працювати, вчитися або, якщо є така необхідність, проходити курс лікування. Крім того, якщо поведінка засудженого не викликає нарікань, він може скористатися пільгою – скорочення тюремного покарання на 3 місяці щорічно. Якщо особа засуджена вперше, то на неї поширюється ще одна додаткова пільга у вигляді щорічного двомісячного скорочення терміну покарання. Таким чином, вперше засуджений за умови дотримання зразкової поведінки з двох призначених йому років позбавлення волі реально відбуває тільки 14 місяців позбавлення волі без умовно-дострокового звільнення.

За станом здоров'я французьких в'язнів стежить громадська (а не в'язнична) лікарняна служба, яка організовує все медичне обслуговування, включаючи соматичне та психіатричне лікування, профілактику й підготовку лікарського спостереження після звільнення. Пункти консультацій і амбулаторного лікування створені в кожній пенітенціарній установі. Крім того, всі ув'язнені, котрі знаходяться у французьких в'язницях, соціально застраховані.

У Франції контроль за діяльністю пенітенціарних установ здійснюють місцеві органи (спеціальна комісія з нагляду під головуванням префекта), вищі в порядку підлеглості тюремні органи, суди (в тому числі Європейський суд з прав людини), комісії вищих адміністративних органів, а також міжнародні організації (наприклад, Комітет із запобігання катувань). Важлива роль у здійсненні контролю належить неурядовим організаціям [9, с. 576].

Висновки. Підводячи підсумки, можна сказати, що в розвинених зарубіжних країнах система виконання кримінальних покарань має тенденцію до використання альтернатив-



них мір покарання. Альтернативи безпосередньому ув'язненню, такі як штрафи, відстрочка ув'язнення і пробація, а також громадський осуд і різні форми суспільно корисних робіт, стали в другій половині ХХ століття частиною системи кримінальних покарань у ряді європейських країн. За кордоном вважають, що строгість режиму при умовному позбавленні волі визначається переважно двома факторами: втручанням в особисте життя, супутнім відстрочці, і тривалістю періоду пробації. Вони впевнені, що жорсткі умови позбавлення волі призводять до мінімальної ресоціалізації. Подальші дослідження в цьому напрямі мають спрямовуватися на соціологічно-правові дослідження умов відбуття покарання в українських пенітенціарних установах та перспектив застосування альтернативних способів покарання засуджених.

Список використання джерел:

1. Пенитенциарные системы зарубежных стран / под общ. ред. М. Мелентьева. – К. : Наук. думка, 1993. – 320 с.
2. Трунцевский Ю. Международное пенитенциарное право / Ю. Трунцевский. – М. : Юрист, 2001. – 362 с.
3. Ушаков Н. Международное право : [учеб.] / Н. Ушаков. – М. : Юрист, 2000. – 304 с.
4. Квашиш В. Смертная казнь. Мировые тенденции, проблемы и перспективы : [монография] / В. Квашиш. – М. : Юрист, 2008. – 800 с.
5. Сакоян А. Смертная казнь в США: факты и цифры / А. Сакоян [Электронный ресурс]. – Режим доступа : polit.ru/article/2014/01/21/death_usa.
6. Применение альтернативных видов наказания в США, Западной Европе и России: сравнительно-правовое исследование / [И. Дворянсков, В. Сергеева, Д. Баталин]. – М. : Центр содействия реформе уголовного правосудия Penal Reform International, 2003. – 90 с.
7. Власов И. Преступление и наказание в США, Франции, ФРГ. Общая часть уголовного права / И. Власов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 288 с.
8. Марусин И. Международные уголовные судебные учреждения: судоустройство и судопроизводство : [монография] / И. Марусин. – СПб. : ИД СПб. гос. ун-та, 2004. – 224 с.
9. Уголовно-исполнительное право зарубежных государств. Общая часть: США, Франция, ФРГ, Япония, Италия / [Н. Голованова, В. Еремин, М. Игнатова]. – М. : Ин-т междунар. права и экономики им. А. Грибоедова, 2001. – 576 с.

